

M. ZÖLLER — K. LESZCZYŃSKI, »FALL 7«, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1965.

Martin Celer i Kazimir Leščinski, jedan nemački i jedan poljski istoričar, napisali su knjigu kojom žele da pokažu kako je postupala nemačka vojska u drugom svetskom ratu kao okupaciona sila na Balkanu i u Norveškoj. Objavljujući tu knjigu, sa još nekoliko njoj srodnih, Nemački izdavački zavod za naučna izdanja potkrepljuje postojanje jake namere u Nemačkoj Demokratskoj Republici da se objave dokumenti i rasprave o zlodelima fašističke vojske, da bi upozoravali na opasnosti koje nastaju iz njenih oživelih ostataka, iz uloge koju oni dobijaju i planova revandikacije koje naturaju savremenoj politici. Knjiga Celera i Leščinskog nosi naslov: »Slučaj 7«, skladno celoj ediciji, u kojoj su štampane još tri knjige sa istom rečju a drugim brojem u naslovu. Predmet je ove knjige suđenje grupi generala, najviših komandanata nemačke vojske na Balkanu i u Norveškoj, izvršeno pred Američkim vojnim sudom u Nürnbergu 19. februara 1948.

Uvodni deo knjige (jednu petinu upravo) napisao je Martin Celer da bi dao kratku istoriju narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji, Grčkoj i Albaniji, s posebnim osvrtom na zločine nacističke vojske. Celer je prikazom i datim prostorom najviše mesta poklonio onome što se desilo u Jugoslaviji. Obradio je sve vrste nacističkog terora, fizičkog i duhovnog nasilja nad stanovništvom, a donekle i sudelovanje kvislinške vlasti u zločinima. Celer je želeo da istakne jugoslovenske gubitke, da neke trenutke jugoslovenskog stradanja stavi u isti red sa onim drugih naroda koji se svud smatraju kao primeri najveće patnje, kao najsvirepija otkrića nenadmašne obesti nacističke vojske. Dajući historiografski prikaz, Celer se najviše zadržao na 1941. godini, što su mu tako reći gotovo jedino i omogućavali jugoslovenski izvori kojima se on koristio. Okupatorski i kvislinški teror u Jugoslaviji — posmatran kao što ga je Celer obrađivao od pljačke narodne imovine, preko streljanja patriota i masovne odmazde, uspostavljanja koncentracionih logora i sličnih mučilišta do zabrane nacionalnog prosvetnog rada — još je kao tema pred pragom jugoslovenske historiografije. Značenje je ovog priloga, pored ostalog, i u tome što opominje na naučnu i aktuelnu važnost objašnjavanja te užasne prakse, pratilice osvajačkih pohoda. Taj prilog je zauzeo vidno mesto među historiografskim svedočenjima o nedopustivosti daljeg zanemarivanja nužnog uporednog izučavanja okupacionog sistema i toka oslobodilačke borbe da bi se jednom mogla dobiti dobra istorija o Jugoslaviji u drugom svetskom ratu.

Martin Celer je saglasan sa jugoslovenskim piscima u ocenjivanju karaktera nemačke okupacije; on vidi u njoj instrument jedne opake ugnjetačke sile kojoj jednako služe specijalne terorističke trupe i sve ostale vojne i upravne snage. Niko, stoga, nije bez krivice ko je tome zlom poretku služio. Ta zamisao — ogleđajući se sa dokazima optužbe i argumentima presude Američkog vojnog suda — nalazi sebi u glavnom delu knjige mnoga pojedinačna potkrepljenja.

Nemačkim generalima se sudilo prema istorijski značajnim dogovorima savezničkih vlada: prema Deklaraciji o nemačkim zverstvima (donetoj u Moskvi 30.

oktobra 1943), zaključcima Krimске (11. februara 1945) i Postdamske konferencije (2. avgusta 1945), i prema Povelji Ujedinjenih naroda. Posle suđenja glavnim zločincima pred Međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu, suđenje grupi »balkanskih« generala obavljeno je kao jedno od dvanaest takvih suđenja nemačkim ratnim zločincima. Pred Američkim vojnim sudom u Nirnbergu trajalo je 117 dana suđenje grupi od dvanaest generala, optuženih za ratne zločine protiv čovečnosti, počinjene na Balkanskom poluostrvu i u Norveškoj. Generali su optuženi: da su bili izvršioci i učesnici u ubijanju stotina hiljada stanovnika Jugoslavije, Grčke, Albanije i Norveške, bez istrage i suđenja, a radi odmazde zbog napada patriotskih oslobodilačkih snaga na nemačke trupe i vojna postrojenja; da su bili izvršioci i učesnici u otimanju i uništavanju javne i privatne imovine, naređujući istovremeno ubijanje stanovništva i uništavanje naselja; da su onemogućavali priznavanje statusa zaračene strane narodnim oslobodilačkim vojskama, naređujući da se i rodbina boraca uzima na odgovornost zbog smetnji koje se čine nemačkoj vojsci; da su naređivali ili izvršavali zlostavljanje civilnog stanovništva, uzimanje talaca, odvođenje patriota u koncentracione logore i na prinudan rad.

Američki vojni sud je sačinio široko pravno obrazloženje nemačke okupacije u Jugoslaviji, Grčkoj, Albaniji i Norveškoj. Nemačka vojska je, po tom tumačenju, prisutna u ovim pokorenim zemljama radi svojih operativnih zadataka sa pravom da vrši okupaciju — da primeni svu moguću silu i kako god može, da bi sa najmanje svojih gubitaka primorala neprijatelja na potpuno potčinjavanje. Oslobodilačke snage, njoj nasuprot, služeći se gerilskom taktikom iznenadnog napada i iščekivanja u masi stanovništva, ne izvršavaju osnovna pravila rata, i zbog toga ne stiču pravo da se prema njima primenjuju pravila kao protiv legalnog protivnika; inače, otpor koji ne podržava legalna vlada lišava njegove učesnike statusa ratnika. Američki vojni sud je čak pripisao Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije da nije imala jedinstveno vodstvo, da njeni pripadnici nisu otvoreno nosili oružje, da na sebi nisu imali jasne znake raspoznavanja. Taj sud smatra zakonitim uzimanje talaca da bi okupaciona vojska osigurala mirno držanje stanovništva, a kad nastupe prekršaji, taoci mogu biti ubijeni, ali u tolikom broju da se ne premaši šteta zbog koje je to učinjeno. Taj sud je našao dosta pravnih razloga da okupaciju definiše kao legalno stanje a otpor protiv nje kao nezakonitu radnju. Voden tom koncepcijom, Američki vojni sud je doneo blagu presudu, nijednom generalu nije dosudio smrtnu kaznu, dvojici je odredio doživotnu robiju, ostalim manje vremenske kazne, a trojicu oslobodio optužbe.

Američki vojni sud je doneo presudu kojom su pre mogli biti zadovoljni zločinci nego stradalnici. Česte su takve presude kada sudovi potiskuju pravdu da bi učinili mesto razlozima trenutne ili buduće koristi, kada iz nečije bede izvlače dobitak za onoga kome služe. Pravni pogledi Američkog vojnog suda ne odbijaju se (a negde se i podudaraju) od uzurpatorske svesti osvajača. Ostaje, bar kao najblaže, da se razmišlja, zašto Američki vojni sud nije izrekao pravednu i strogu kaznu najvažnijim izvršiteljima i podstrekačima fašističkih zločina u okupiranim zemljama? Ukoliko je njegova pravna svest bila bliska filozofiji američke državne politike, ona je u onom trenutku dosta bliskom vremenu zločina (ni tri pune godine od završetka rata), kad je donela takvu presudu i njeno obrazloženje, pokazala nešto čime je američka moć mogla među slabima izazivati strah a kod uvređenih ili smelih oponentata — tvrd otpor. Presuda ovog suda, izgleda, nagoveštava, sem jednog predskazivanja o preinačivanju doskorašnjeg protivnika u sutrašnjeg saveznika, i dosta otkriveno nastojanje da se pravda svede na ono sa čim se američko poimanje i vršenje prava neće sutra sukobiti.

Iza grupe kapitalnih dokumenata o zločinačkoj odgovornosti generala Wehrmachta objavljuje se u Celerovom prevodu memorandum Udruženja pravnika Jugoslavije, izdat povodom presude Američkog vojnog suda. Na dobro izvedenom

istorijsko-pravnom osvrtu, jugoslavenski pravnici su zasnovali svoj protest protiv presude koju su nazvali napadom na međunarodno pravo, slobodu i čovečnost.

Vredan prilog u knjizi i svakako dobru dopunu uvodnog dela predstavlja poseban hronološki pregled narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji, Albaniji i Grčkoj. Kao najpotpuniji, pregled narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji ima kraći uvod, a zatim po godinama i danima, i po pokrajinama, iznete hronološke odrednice. Uz laku preglednost, postignutu lepim rasporedom građe, ova hronologija se odlikuje kompozicijom (vidno izraženom posebnim naslovima koja odgovara celovito shvaćenju periodizaciji jugoslavenske narodnooslobodilačke borbe; takva periodizacija prožima celokupnu jugoslavensku naučnu i popularnu literaturu o narodnooslobodilačkoj borbi. Biografije generala kojima je suđeno dovoljno su potpune da bi se iz njih moglo razumeti koliko su te ličnosti vezane za nemački osvajački militarizam. Ovde je dodat i jedan spisak nekih drugih nemačkih generala koji su komandovali trupama na Balkanu i u Norveškoj. Koristan je takođe i popis glavnih dokumenata sa Nirmberškog procesa koji se tiču predmeta ove knjige. Uz skupan popis izvora i literature, autori su u napomenama (datim takođe kao zaseban i skupan prilog) ukazali na neposredne izvore fakata i svojih navoda; pri tom je Martin Celer dao vredne napomene uz uvodni deo knjige, od kojih mnoge faktografski upotpunjuju glavni tekst. Registar ličnih imena i geografskih naziva svojom potpunosti olakšava ulazak u celokupan sadržaj knjige. Knjiga je tehnički vrlo uspešno urađena; čitaocu je omogućeno da lako nalazi ono što ga zanima i da brzo postigne preglednost celog štiva. Grafička oprema knjige deluje lepo sa tematski izvedenom naslovnom stranom.

Ova knjiga se svrstava među značajna dela za istoriju svetskog rata. Sa onim još retkim knjigama o fašističkoj vladavini u okupiranim zemljama Evrope otvara pogled istoriografije na materiju iz koje se moraju izvući podaci i sudovi za sintezu. Iako će prošla i savremena podeljenost u svetu uvek veoma uticati na koncepcije pisaca, mnogi pravi stvaralac neće zanemariti grozotu fašističkih zlodela i duboku ljudsku nužnost otpora, jer, sve se može zaboraviti, ali umiranje na gubilištima i u dotad neviđenim strahotama koncentracionih logora — nikada. Ova knjiga opominje da se pamti.

Knjigu treba prevesti i izdati na srpskohrvatskom jeziku.

Vlado Strugar

ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE U NOVIJOJ JUGOSLAVENSKOJ HISTORIOGRAFIJI

Među brojnim temama iz povijesti jugoslavenskih zemalja od 1900—14. aneksija Bosne i Hercegovine je jedna od najvažnijih. Zato je ona rano privukla pažnju naše historiografije, koja je taj problem razmatrala kao značajan element širih istraživanja ili kao predmet posebnih studija. Mada cijeli kompleks aneksije i njezinih posljedica još nije ispitan u svima svojim aspektima, njegova je obrada toliko napredovala da omogućava i zahtijeva posebni prikaz dosadašnjih rezultata.

Još prije 1941, aneksione krize su se dotakla brojna djela naše političke i historijske literature. Od specijalnih radova o toj temi treba istaći veliku monografiju M. Ninčića, *La crise bosniaque (1908—1909) et les puissances européennes*, Paris 1937, u dva sveska, i raspravu F. Šišića, *Kako je došlo do okupacije a onda do aneksije Bosne i Hercegovine 1878, odnosno 1908*. Diplomatska strana njihova o šezdeset i tridesetgodišnjici događaja, Zagreb 1938. Poslije ovih radova, kojima su položeni solidni temelji za dalja istraživanja, uslijedila je dulja šutnja jugoslavenske historiografije o tom problemu, prouzrokovana uglavnom prošlim ratom.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.